

NYELVPOLITIKA

HORVÁTH ISTVÁN

A romániai nyelvpolitikák értékelése*

A nyelvi demokrácia fogalma viszonylag újkeletű. Szociolingvisztikusok, a nyelvi jogok aktivistái e fogalmat a nyelvi sokféleség kezelésének milyenségére, illetve megőrzésére és a nemzetállami keretekbe való integrációjára szokták használni.¹ A fogalom arra az előfeltevésre épül miszerint létezik valamiféle kapcsolat egy állam demokratikus berendezkedése és a nyelvi szempontból megosztott társadalom különböző szegmenseihez való alkalmazkodásának mértéke között.

A nyelvi demokrácia minőségének elemzését értékalapúan és instrumentális, jogi szempontból is egyaránt elvégezhetjük. Az értékalapú megközelítés a többnyelvű társadalmak igazságosságos nyelvi rendjére vonatkozó normatív politikai filozófiákból levezethető előírásokra épül.²

---

* A kolozsvári Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja és a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet „A romániai nemzeti kisebbségekre vonatkozó integrációs politikák” c. kutatásában készült tanulmány eredetileg román nyelven jelent meg: Evaluarea politicilor lingvistice din România. In Salat Levente (szerk.): *Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată*. Fundația CRDE, Cluj-Napoca, 2008, 203–213.

¹ Kontra Miklós: Nyelvi emberi jogi polémiák. *Korunk* 11, 2004. Stephen May, *Language and Minority Rights: Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*. London: Longman, 2001. Stephen May, “Language rights: Moving the debate forward.” *Journal of Sociolinguistics* 9, 2005, pp. 319–347. Christina Bratt Paulston, “Language Policies and Language Rights.” *Annual Review of Anthropology* 26, 1997, pp. 73–85. Tove Skutnabb-Kangas, “Marvellous human rights rhetoric and grim realities: Language rights in education.” *Journal of Language, Identity and Education* 1, 2002, pp. 179–206.

² Lásd Kymlicka, Will: *Politics in the Vernacular*. Oxford: Oxford University Press, 2001; és Kymlicka, Will and Alan Patten: *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

Az instrumentális, jogi szempont viszont a ténylegesen megvalósított nyelvpolitikai célok mértékét és alakzatait elemzi.³

Tanulmányunkban a román politikai osztály többnyelvűsége vonatkozó nyelvpolitikai célkitűzéseiből indulunk ki, és azt fogjuk kritikusan górcső alá venni, hogy ezek hogyan és milyen mértékben valósultak meg a gyakorlatban. Egy ilyen elemző eljárásnak több szintje lehetséges, éspedig: a.) jogi keret, b.) az intézményi megvalósítás, azaz az intézményi gyakorlatba ültetés, c.) szociolingvisztikai hatás (a célcsoport nyelvi magatartásának változása), illetve d.) a domináns nyelvi ideológiákra való hatások szintje. Elemzésünk során elsősorban az első két szinttel foglalkozunk.

A jogi keret értékelése

Írásunkban a romániai kisebbségek nyelvi jogainak 2006-os állapotát⁴ nemzetközi kontextusban kívánjuk tárgyalni, és ezúttal nem nyílik lehetőség arra, hogy felsoroljuk a román törvénykezés összes vonatkozó jogszabályát.

A nyelvi jogokat két dimenzió mentén elemezhetjük. Egyrészt figyelembe vehetjük e jogok gyakorlásának kiterjedtségét, másrészt pedig azokat a funkciókat, amelyeket az állam valamely nyelvi kód használatának szabályozása által a kisebbségi nyelvekhez különböző kommunikációs helyzetekben társít.

A kisebbségi nyelvi jogok gyakorlatának kiterjedtsége két alapelv szerint szerveződhet: a jog gyakorlásának területisége, illetve e jog gaya-

³ Robert B. Kaplan and Richard B. Baldauf, *Language Planning from Practice to Theory*. Clevedon: Multilingual Matters LTD, 1997. Robert B. Kaplan and Richard B. Baldauf, "Language planning and policy in Europe", *Language planning and policy*. Clevedon; Buffalo: Multilingual Matters, 2005. Robert B. Kaplan and Richard B. Baldauf, "Language planning and policy in Europe Vol 1, Hungary, Finland and Sweden." vol. 1. Clevedon; Buffalo, NY: Multilingual Matters Ltd, 2005. Robert B. Kaplan and Richard B. Baldauf, "Language planning and policy in Europe. Vol. 2, The Czech Republic, the European Union, and Northern Ireland." Clevedon; Buffalo: Multilingual Matters, 2006. Robert B. Kaplan and Richard B. Baldauf, *Language planning and policy in Europe. Vol. 3, The Baltic States, Ireland and Italy*. Clevedon, UK; Buffalo, NY: Multilingual Matters, 2008.

⁴ A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának életbe lépése előtt.

korlásának személyhez kötöttsége.⁵ A területiség elve a nyelvi jogok biztosítását és fenntartását egy adott közigazgatási egység területén élő nyelvközösség nagyságától, illetve területi koncentrátságának függvényében írja elő. A nyelvi jog személyhez kötöttségének elve szerint az egyéneket megilletik a nyelvi jogok, függetlenül attól, hogy egy adott ország mely közigazgatási egységében van a lakóhelyük. A személyhez kötöttség elve nyelvi státuszt biztosít minden egyes személynek, aki egy adott nyelvet beszél, míg a területiség elve egy területileg behatárolható közigazgatási egység számára biztosít nyelvi státuszt, aminek következtében ez a közigazgatási terület sajátos nyelvhasználattal rendelkezik.

Romániában a kisebbségek nyelvi jogait a területiség és a személyhez kötöttség elvei alapján is biztosították. Így például a tulajdonnevek használatához kötött nyelvi jogok, vagy a szülő (gyám) joga ahhoz, hogy megválassza gyereke iskoláztatásának nyelvét, az egész ország területén érvényes, függetlenül attól, hogy abban a közigazgatási egységben, ahol ezt esetleg kérelmezik, hányan beszélnek az illető nyelvet.

Egy pontosítást azonban tennünk kell: az a tény, hogy egy adott kisebbségi nyelven történő oktatáshoz való hozzáférés jogát egy minimális diák létszám meglétéhez kötik, nem jelenti a személyhez kötöttség alapelvének sérülését vagy helytelen alkalmazását. Egyszerűen csak arról van szó ugyanis, hogy bizonyos rendelkezésre álló szűkös forrásokkal (oktatásra szánt költségvetéssel) hatékonyan kell gazdálkodni. Bukarestben például, ahol a magyar etnikum avagy a magyarul beszélők aránya még az 1 százalékot sem éri el, mégis léteznek magyar tannyelvű osztályok. Az ilyen osztályok szervezésének előfeltétele, hogy – függetlenül a nyelvi származástól vagy képességektől – az ezt igénylők száma érjen el egy adott, az oktatási rendszer döntéshozói által előírt minimális létszámot.

A helyi közigazgatás intézményekkel, vagy az országos közigazgatási egységek alacsonyabb szintű intézményeivel való kapcsolattartásban a nyelvi jogok kérdését a területiség alapelve alapján oldották meg.

⁵ Stephen May, "Language rights: Moving the debate forward." *Journal of Sociolinguistics* 9, 2005, pp. 319–347. KD McRae, "The principle of territoriality and the principle of personality in multilingual states" *International Journal of the Sociology of Language* 4, 1975, pp. 33–54. Christina Bratt Paulston, "Language Policies and Language Rights." *Annual Review of Anthropology* 26, 1997, pp. 73–85.

Azokban a közigazgatási egységekben (pl. falu, község, város, megyei jogú város, megye), amelyekben egy nyelvi kisebbség részaránya eléri a 20százalékot, a közigazgatási egység jellegétől függően ugyan, ám lehetővé tették, hogy az illető kisebbség nyelve bizonyos nyilvános szerepekkel is fel legyen ruházva.

A kisebbségi nyelveknek tulajdonított funkciók megértéséhez a nyelvtervezés általánosabb, pontosabban, a nyelvi státusz tervezésének vonatkozásaiból kell kiindulnunk.⁶ A nyelvi tervezés elsősorban a hivatalos, nyilvános kommunikációban használatos nyelvi kód kiválasztását feltételezi. Bourdieu megfogalmazása szerint az állam által kiválasztott és előszeretettel terjesztett nyelvi kód lesz a kommunikáció uralkodó közege, és ez a kód arra törekszik, hogy a közigazgatási intézményekben, illetve a szélesebb értelemben vett nyilvánosságban hegemon szerepet töltsön be.⁷ Tény, hogy az ily módon kiválasztott nyelv lesz a közigazgatás, igazságszolgáltatás és a közoktatás nyelve, ugyanakkor pedig a közszolgáltatások és a tömegkommunikáció meghatározó kommunikációs csatornája is. Ez azt is jelenti tehát, hogy ez a nyelvi kód nem szorítkozik kizárólag a *hivatalos nyelv*⁸ szintjére, és nem csak a hivatalos ügyek intézésének nyelve lesz, hanem az általánosabban vett nyilvánosság nyelve akar lenni.⁹ Funkcionálisan ez azt jelenti, a kisebbségi nyelvek használata azokba a szférákba szorul vissza, ahová az állam szabályozó hatalma nem tudott behatolni (mint például a magánélet, esetleg a vallásos élet). Ilyen esetekben az állam több nyelvpolitikai stratégiát is alkalmazhat, ezek értékelése pedig a nyelvi demokrácia formális terminusaival írható le. A nyelvpolitikák egyrészt megkísérelhetik a kisebbségi nyelv vagy nyelvek visszaszorítását a magánéletbe. Megemlíthetjük példaként a francia állam második világháború utáni, Elzászban

⁶ Robert Cooper, *Language Planning and Social Change*. New York: Cambridge University Press, 1989. Robert B. Kaplan and Richard B. Baldauf, *Language Planning from Practice to Theory*. Clevedon: Multilingual Matters LTD, 1997. A nyelvtervezésnek több formája van: a státuszok tervezése, a korpusz (szókészlet) és a nyelvelsajátítás tervezése.

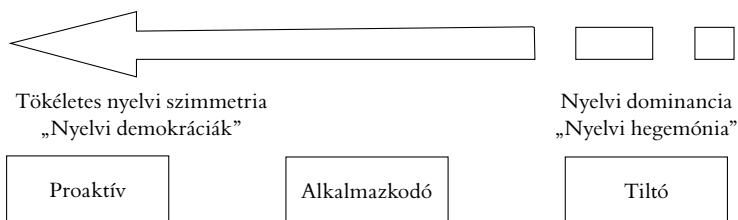
⁷ Bourdieu, Pierre, "The Economics of Linguistic Exchanges." *Social Sciences Information*, 1977, pp. 645 – 668. Bourdieu, Pierre, *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press, 1991.

⁸ A hivatalos nyelvek funkcióinak elemzésére lásd W. Fasold: *The Sociolinguistics of Society*. Oxford U.K., Cambridge USA: Blackwell, 1990.

⁹ Kathryn A. Woolard, "Language Variation and Cultural Hegemony: Toward an Integration of Sociolinguistic and Social Theory", *American Ethnologist* 12, 1985, pp. 738–748.

beszélt német dialektussal szembeni viszonyulását.¹⁰ Ezeket a politikákat *tiltó nyelvpolitikáknak* nevezhetjük. Másrészt az államok egy kisebbség által beszélt nyelvet vagy nyelveket felruházhatnak a hivatalos nyelvtől eltérő funkciókkal úgy is, hogy közben valamiféle asszimetriát fenntartanak a kétféle nyelv között. Ezeket a politikákat *nyelvi alkalmazkodásnak* nevezzük. Harmadsorban az államok dönthetnek úgy is, hogy a különféle nyelvek között egyfajta szimmetriát, egyenlőséget őriznek meg. Ezt megtehetik a személyhez kötöttség elve alapján (lásd a svájci háromnyelvűség példáját), ám megtehetik a területiség elve mentén is, és erre jó példa az észak-olaszországi (dél-tiroli) Bolzano tartományban a német nyelv speciális státusa. Az e csoportba sorolható nyelvpolitikákat *proaktív politikáknak* nevezzük.

A proaktív, illetve a nyelvi alkalmazkodást megcélzó politikákat a nyelvtervezés olyan folyamatainak tekinthetjük, amelyek ellenállnak a hivatalos nyelv vagy nyelvek kizárólagos dominanciájának. Ezekben az esetekben a kisebbségi nyelvek bizonyos nyilvános funkciókkal bírnak, illetve azokban az esetekben, amikor már eleve beszélt nyelvekről van szó, használatra vonatkozó státusuk jogi kodifikációban is visszaköszönhet vagy megerősödhet.

Románia posztkommunista történetében két különálló nyelvpolitikai szakaszt különíthetünk el. Egyrészt a kisebbségi nyelvek formálisan vagy szokásjog által korábban elért szerepeinek korlátozásait tapasztalhattuk,¹¹ másrészt pedig 1996-tól kezdődően egészen máig a nyelvi

¹⁰ Helga Bister-Broosen and Roland Willems, “French-German Bilingual Education in Alsace”, *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 1, 1998, pp. 3–17.

¹¹ Horváth, István: *Facilitating Conflict Transformation: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Romania, 1993–2001*. Hamburg: CORE, 2002.

jogok, azaz a kisebbségek által beszélt nyelvek jogszabályok által is biztosított funkcióinak kiterjesztését láthatjuk. A kisebbségi nyelvi jogok egyértelmű és hangsúlyos kiterjesztése ellenére azonban azt is kell látnunk, a hivatalos nyelv államnyelvként való megőrzése és megerősítése is zajlik. Ennek következtében a kisebbségi nyelvek hivatalos nyelvként való használata valójában kivételnek tekinthető, és a román és különböző kisebbségi nyelvek közötti formális asszimetria továbbra is fennmarad.¹²

Mivel tanulmányunkban az intézményi alkalmazásról szóló alfejezetben részletesebben is kitérünk a kisebbségi nyelvek közigazgatásban történő használatára, itt csak a vonatkozó jogszabály néhány aspektusát soroljuk fel, pontosabban azokat a nyelvi jogokat, amelyeket a 2001. április 23-án hozott 215-ös, ún. Helyi Közigazgatás Törvénye is tartalmaz.

A nyelvi jogoknak közigazgatásban való kiterjesztése a területiség elve alapján történt. Azokban a közigazgatási egységekben, ahol egy adott nyelvi kisebbség részaránya eléri vagy meghaladja a 20 százalékot, a kisebbségi nyelv *korlátozott hivatalos státuszt* kap. E státusz általában azt jelenti, hogy egy nyelv a hivatalos nyelvhez hasonló funkciókkal bír. A korlátozás az itt tárgyalt törvény értelmében két szinten érvényesül: 1.) csak azon helyi (községi, városi, megyei jogú városi) és megyei közigazgatási egységekben érvényes ez a hivatalos státusz, ahol a nyelvi kisebbség részaránya meghaladja a 20 százalékos küszöböt; 2.) a kisebbségi nyelv hivatalos státusza nem terjed ki a hivatalos nyelv összes funkciójára, hanem csak az alábbiakra:

- a) Az állampolgár és a közigazgatás képviselője közötti formális kommunikáció közege lehet, azaz az állampolgárnak joga van arra, hogy (szóban és írásban egyaránt) a kisebbség nyelvén forduljon a hivatalokhoz és kapjon is választ;
- b) A hivatalos ügyek megvitatásának nyelve is lehet, azaz használni lehet a különböző ülések, meghallgatások, tanácskozások stb. során, azonban e kisebbségi nyelv nem lehet az ezzel kapcsolatos információk tárolásának közege, és nem lehet a hivatalos jellegű határozatok jogi kodifikációjának nyelve sem;
- c) A nyilvánosság tájékoztatásának nyelve is lehet: annak ellenére, hogy a hivatalos jellegű határozatokat, a jogszabályokat hivatalos (román) nyelven kell kodifikálni, a helyi adminisztráció ezek tar-

¹² Kontra Miklós és Szilágyi N. Sándor: A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs. In: Kontra M. – Hattyár H. (szerk.): *Magyarok és nyelvtörvények*, Budapest: Teleki László Alapítvány, 2002. 3–10.

talmáról, illetve egyéb közérdekű információkról (intézmények székhelye, a település megnevezése stb.) tájékoztathat kisebbségi nyelven is;

- d) A különféle nyilvános vagy magán jellegű ünnepi alkalmak során használt nyelv is lehet (például házasságkötéskor az anyakönyv-vezető használhatja e nyelvet stb.)

Azokban a közigazgatási egységekben tehát, ahol egy kisebbség részaránya meghaladja a 20 százalékot, elméletileg az adott kisebbség nyelvén történő kommunikáció széles spektrumával kellene találkozunk. Sőt, ezekben a helyzetekben a kisebbségi nyelvnek a románnal párhuzamosan a hivatalos kommunikáció és feliratok nyelvének is kellene lennie, amely által létrejöhetne egy igazi kétnyelvű közeg (vagy legalábbis kialakításának csírája).

Intézményi alkalmazás

Naivitás azonban azt hinni, hogy a nyelvpolitikát kizárólag hivatalos szervek vagy kormányzati intézmények befolyásolják. Klaus Bochmann szerint a nyelvpolitikai elemzéseknek több szereplőt kell figyelembe venniük. A szubszidiaritás elvéhez hasonlóan azt gondolja, amilyen mértékben a döntéshozók közel kerülnek egy általuk uralható kommunikációs helyzethez, olyan mértékben a tényleges befolyásuk is nagyobb lesz.¹³ A nyelvpolitikai elemzések tehát nem merülhetnek ki a nyelvi magatartást változtatni hivatott jogszabályok számbavételével, hanem ki kell terjedniük az intézményi gyakorlatok, illetve a tényleges nyelvi viselkedés változásainak mértékére és módoszataira is. Magyarán: meg kell vizsgálni azt is, a törvényi keretből levezethető jogok gyakorlásához milyen mértékben adottak az intézményi lehetőségek, ugyanakkor azt is, az állampolgárok milyen mértékben élnek ezekkel a jogokkal.

A nyelvi jogok helyi közigazgatási szinteken való intézményesült alkalmazásának vizsgálata céljából kéttípusú kutatást végeztünk: egyrészt a polgármesteri hivatalokat, mint intézményeket céloztuk meg, hiszen az előírásokat a helyi tanácsok és polgármesteri hivatalok

¹³ Klaus Bochmann, *Sprachpolitik in der Romania. Zur Geschichte sprachpolitischen Denkens und Handelns von der Französischen Revolution bis zur Gegenwart*. Berlin and New York: de Gruyter, 1993.

értelmezik és alkalmazzák, másrészt pedig a közszolgákat, mivel ők azok a szereplők, akik a vonatkozó előírásokat ténylegesen is alkalmazzák. A kutatás keretében a 2001. április 23-i 215. számú törvény alapján a kisebbségi nyelvi jogok alkalmazásában érintett polgármesteri hivatalokat (postai úton) kerestük meg. Összesen 522 helyi közigazgatási egységet kerestünk meg, amelyek 1249 település vonatkozásában rendelkezettek adatokkal. A kutatás a bolgár, cseh, horvát, görög, lengyel, orosz, szerb, szlovák, tatár, török, ukrán, magyar és német kisebbségi nyelvi közösségeket ölelte fel. Noha célunk az volt, hogy minden egyes érintett település vonatkozásában nyerjünk adatokat, a válaszadási arány mindösszesen 95,67 százalékos volt.¹⁴

A másik kutatásunkat az érintett polgármesteri hivatalokban dolgozók körében végzett interjúk képezték. Ennek során 2000 és 2006 között több mint 40 félig strukturált interjút készítettünk, amelyek egyrészt a (kizárólag csak román, illetve a kétnyelvű) hivatalnokoknak a kétnyelvűséget támogató törvényi cikkelyekkel szembeni hozzáállását firtatta, másrészt pedig azt tudakoltuk, hogyan alkalmazzák a gyakorlatban ezeket az előírásokat. Mindkét kutatást az Interetnikai Kapcsolatok Kutatási Központja keretében végeztük.

Az alábbiakban a polgármesteri hivatalokat megcélzó kutatásunk néhány eredménye alapján szeretnénk következtetéseket levonni az intézményi alkalmazás mértékéről. A kérdőív egy része azokra a hivatalos feliratokra vonatkozott, amelyeket a törvény értelmében a helyi nyelvi kisebbség nyelvén is el kellene helyezni (kétnyelvű közlekedési vagy helységnév táblák, a helyi közigazgatási vagy ezeknek alárendelt intézmények kétnyelvű feliratai). Az ilyen feliratok nem pusztán tájékoztatási jelleggel bírnak egy adott hivatalos nyelvi közegben, hanem szimbolikusan is jelzik egy közösség jelenlétét, illetve egy nyelv és beszélőinek elismert státusát.¹⁵ Ezt az elismerést ugyanakkor könnyen értelmezhetjük úgy is, hogy a különféle közösségek közötti kapcsolatok új alapokra kerülnek, ami főképpen a versengő interetnikus viszonyok

¹⁴ A kutatás bővebb leírása, illetve a részletesebb adatsorokra épülő kutatási beszámoló román nyelven interneten is elérhető: *Aplicarea legislației cu privire la drepturile minorităților naționale în România*, in: <http://www.dri.gov.ro/index.html?page=integreare>.

¹⁵ Ahol egy kisebbség részaránya meghaladja a 20 százalékot a közlekedési táblák, illetve a helyi intézmények (elsősorban a helyi tanácsok, illetve a polgármesteri hivatalok) feliratainak a kisebbségek nyelvén is meg kell jelenniük.

közepette komoly jelentőséggel bír.¹⁶ A feliratokra vonatkozó törvényi előírások életbe léptetése során több ilyen helyzettel találkozhattunk Erdélyben, és több településen valóságos tábla-háború dúlt, a feliratokat gyakran lemázolták, tönkretették, majd helyrehozták, újrafestették és végül újra tönkretették.

A feliratokat és a kisebbség(ek) nyelvén is feltüntetett közlekedési táblákat négy-öt évvel a folyamat elindulása után mintegy 1253 esetben kellett volna kitenni (ez nem azt jelenti, hogy ugyanennyi településen is, hiszen van olyan helyzet is, ahol két nyelvi kisebbség jogait is érvényesíteni kellene). A megkeresett polgármesteri hivatalokhoz tartozó települések 79,4 százalékában jelezték azt, hogy a törvényi előírásoknak eleget tettek. A települések 7 százaléka vonatkozásában (vagy egyáltalán vagy csak erre a kérdésre) nem kaptunk választ, 6,5 százalék (mintegy 81 település) jelezte, hogy nincsenek ilyen feliratok, és mintegy további 7 százalék (90 település) valamilyen más helyzetet említett. A polgármesteri hivatalok épületére kihelyezett kétnyelvű feliratok létezéséről a törvény erejénél fogva erre jogosult közigazgatási egységek háromnegyede (74,7 százalék) számolt be.

A kétnyelvű feliratokra vonatkozó előírások alkalmazásának hiánya kapcsán az érintett hivatalok kétféle magyarázatot adtak:

- az adott kisebbség nem (vagy a kutatás időpontjában *már* nem) éri el a 20 százalékos küszöböt, tehát már nem köteles kisebbségi nyelven is kitenni a feliratokat (találkoztunk olyan esetekkel is, amikor a hivatalnokok nem ismerték pontosan a vonatkozó jogszabályt, és nem tudták, hogy egy több faluból álló község esetében nem az egész községben, hanem csak azokban a falvakban kell kétnyelvű közlekedési táblát kitenni, ahol a kisebbség jelenléte meghaladja a 20 százalékot);
- nem léteznek egyáltalán, tehát román nyelven sem feliratok, vagy azért mert ki sem voltak téve, illetve megrongálták, vagy azért, mert a település közigazgatási szempontból megszűnt létezni (például egybeolvadt egy másikkal).

Az 1. táblázat adatai alapján látható, az oktatási intézmények és kultúrházak jelzik leginkább egy település többnyelvű jellegét. Azokon a településeken, ahol léteznek ilyen intézmények, az esetek mintegy

¹⁶ Rodrigue Landry and Richard Y. Bourhis, "Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study." *Journal of Language and Social Psychology* 16, 1997, pp. 23–49.

kétharmadában kétnyelvű feliratok is léteznek, ám valamivel több mint negyedük esetében a feliratok nem tükrözik a nyelvi kisebbség jelenlétét.

1. táblázat: A helyi intézmények feliratokkal való ellátottsága az érvényes válaszok százalékában (ha létezik az intézmény a településen)

	Rendőrség	Posta	Kulturális ház	Óvoda	Elemi iskola (1–4. o.)	Általános iskola
Van felirat	15,7	22,2	63,1	63,2	66,3	64,2
Nincs felirat nem aktuális	72,8 11	67,1 9,4	29,3 7	29,5 6,6	26,6 6,8	27,4 8,1
Nem tudja	0,4	1,2	0,7	0,7	0,2	0,3
Érvényes település-szám	445	562	875	859	864	665

Összehasonlítva a helyi tanácsoknak (önkormányzatoknak) alárendelt intézményekkel, a posta és rendőrség vonatkozásában¹⁷ jóval kevesebb esetben találunk feliratokat kisebbségi nyelveken. E két közintézmény többnyelvű tábláinak helyzetét elemezve úgy tűnik, hogy jobbra valamiféle *alkufolyamat* eredményeképpen kerülnek kihelyezésre, és nem elvek és előírások alkalmazásának egységes logikája mentén.

Az önkormányzatok alkalmazottainak véleménye alapján az anyanyelv használatának esélyét a különböző intézményekben és helyzetekben a 2. táblázat adatai tartalmazzák.

A hatályos törvény alá eső közigazgatási egységek 13 százalékában gyakorlatilag egyáltalán nem biztosított a kisebbségi nyelvek szóbeli használata, és alig felében biztosították (a felmérés időpontjában) a helyi közigazgatási törvény által előírt (lásd a 2. táblázat 3–7 pontjai alatt szereplő sorokat) összes kisebbségi nyelvi jogot.

A kutatás időpontjában (2006 végén és 2007 elején) tehát a kisebbségi nyelvek használatára vonatkozó előírások intézményi alkalmazásának mértékéről a következő megállapításokat tehetjük:

¹⁷ Nincsen tudomásunk arról, hogy e két intézmény felirataira vonatkozóan létezik-e valamilyen egységes előírás.

- a) A hivatalos helyi nyelvi jelképek (felirat Polgármesteri Hivatalra, többnyelvű helységnevével táblák) tekintetében a közigazgatási egységek mintegy háromnegyede tesz eleget a törvényi előírásoknak;

2. táblázat: A kisebbségi nyelvek intézményi használatának lehetővé tétele szám szerint és százalékban*

	Adminisztratív egységek	
	Szám szerint	százalékban
1. Rendőrség	154	45,7
2. Posta	258	76,6
3. A polgármesteri hivatal alkalmazásában van olyan személy, aki beszéli a kisebbség nyelvét	293	86,9
4. Anyakönyvi hivatal	257	76,3
5. A helyi tanács napirendi pontjait közli a kisebbség nyelvén	189	56,1
6. Határozatokat közölnek a kisebbség nyelvén	171	50,7
7. Egyéni megkeresésekre hivatalos választ adnak a kisebbség nyelvén	166	49,3
8. Közérdekű hirdetések megjelennek a kisebbség nyelvén	271	80,4

* Az adatok azokra a 20 százaléknyi kisebbséggel rendelkező közigazgatási egységekre jellemzők, amelyek lehetővé teszik a kisebbség anyanyelvének használatát, illetve amelyek használják is e nyelvet a köztájékoztatásban.

- b) Az önkormányzatoknak egészében vagy részben alárendelt más intézmények esetében (mint például kultúrházak, oktatási intézmények) a feliratok a kutatás során felkeresett közigazgatási egységek kétharmadában szimbolikusan is jelzik valamely kisebbség jelenlétét;
- c) A hivatalok 13 százaléka nem tette lehetővé a kisebbségi nyelv (szóbeli vagy írásbeli) használatát;
- d) A törvény hatálya alá eső hivatalok közel fele teljes mértékben alkalmazza a törvénybe foglaltakat, és biztosítja a kisebbséghez tartozó állampolgárokkal való hivatalos (szóbeli, írásbeli, nyilvános) kommunikációt anyanyelvükön is;

- e) Az esetek közel harmadában köztes kommunikációs helyzetet állapíthatunk meg, azaz az illető kisebbség nyelvén való kommunikáció a törvényi előírásokhoz képest csak részlegesen valósul meg;
- f) A törvény alkalmazása során jelentős különbségeket tapasztalunk a szóbeli és írásbeli (lásd a 2. táblázat 5–7. sorait) kommunikációs helyzetek között. A hivatalok a kisebbségek nyelvét nagyobb mértékben használják a szóbeli kommunikációban, mint az írásbeliben, és még ritkábban válaszolnak valamilyen megkeresésre írásban (láttuk, az egyéni megkeresésekre adnak a legkisebb mértékben írásos választ a kisebbségek nyelvén).

Kutatásunk során elemeztük azt is, hol és milyen helyzetekben tapasztalható hiányosság a törvény alkalmazása során. Az első egyértelműen körvonalazódó tendencia az volt, hogy minél kisebb egy adott közigazgatási egység kisebbségének számaránya,¹⁸ annál kisebb a valószínűsége, hogy kétnyelvű feliratok létezzenek, avagy használják az anyanyelvet a hivatalokban. A 20 százalék körüli demográfiai küszöb közelében a kisebbség száma „alku tárgyává” válik, és nem ritkán az is előfordult, az önkormányzatok azt válaszolták, esetükben a törvény nem alkalmazható, mivel információik szerint a településen élő kisebbség aránya nem éri el a 20 százaléket.

Az előző megállapításunkkal szoros összefüggést mutat az is, miszerint egy adott településen számbelileg minél kisebb egy kisebbség, illetve minél inkább szétszórt területi szempontból is, annál kisebb az esélye a helyi hivatalokban az anyanyelv törvény által lehetővé tett használatának.

A helyzet kissé ellentmondásosnak tűnik. Azokon a településeken, illetve közigazgatási egységeken ugyanis ahol a kisebbség meglehetősen jelentős (40 százalék fölötti) aránnyal rendelkezik, a kisebbségi anyanyelv pedig több funkcióval rendelkezik, és nagy valószínűséggel már használják is a hivatalos kommunikációban, ott a törvény alkalmazása gördülékeny, ám éppen ezért hatása nem különösebben jelentős. Azokban az esetekben viszont, amikor a kisebbségi helyzet együtt jár az anyanyelv nyilvános használata esélyeinek csökkenésével, a nyelvi jogok intézményi alkalmazásának pedig ténylegesen is hozzáadott értéke lehetne, a törvény alkalmazása nehézségekbe ütközik.

¹⁸ Értelemszerűen 20 százalék fölötti arányokról van szó, hiszen kutatásunk és a törvény hatálya csak ilyen településekre terjed ki.

Egy másik elemzési szempontot a törvény szóbeli és írásbeli helyzetekben való alkalmazásai közötti eltérések képezik. Az önkormányzatok ugyanis könnyebben találnak és alkalmazhatnak olyan személyeket, akik képesek egy adott kisebbség nyelvén beszélni, mint olyanokat, akiknek hivatalos dokumentumokat kell gyártaniuk e nyelven. A hivatalnokokkal készült interjúk alapján erre a sajátosságra néhány magyarázatot is kaptunk.

Az első magyarázat általánosabb jellegű, és a négy alapvető nyelvi kompetenciára vezethető vissza.¹⁹ Általános jelenség ugyanis, hogy a szóbeli és írásbeli receptív képességek (egy szöveg hallás utáni vagy olvasás általi megértése) gyorsabban kifejlődnek, mint a produktív képességek (az írás és a beszéd). Ezt tapasztaltuk mi is, részben azoknál a hivatalnokoknál, akiknek anyanyelve a helyi kisebbségi nyelv, de hangsúlyosabban azoknál a kétnyelvű alkalmazottaknál, akiknek a román az anyanyelvük. E hivatalnokok rendszerint felelegették, hogy mivel ritkábban használják a kisebbség nyelvét, nem találják a megfelelő szavakat, nem biztosak bizonyos kifejezések pontos értelmét illetően stb. számukra nehéz ezen a nyelven beszélni. És mindez az írásbeli kommunikációra is érvényes. Túl azon, hogy a produktív nyelvi kompetenciák nehezebben fejlődnek ki, az írásbeli kommunikációtól való ódzkodás azért is érthető, mert ilyen esetekben valamiféle időállóbb üzenetet rögzítenek (*verba volant, scripta manet*), amelynek során nagyobb hangsúlyt kell fektetni a pontos megfogalmazásra.

A hivatalnokok kisebbségi nyelven történő írásbeli kommunikációtól való tartózkodása továbbra azért is érthető, mert tudják, hogy olyan autoritással rendelkező szöveget (határozatot, jogszabály fordítását stb.) gyártanak, amelyet könnyebb lenne azon a nyelven tenniük, amit jobban ismernek. Ez a vélemény tapasztalható volt egyébként a magyar anyanyelvű hivatalnokok esetében is, akik beszámoltak arról, hogy úgy érzik, a közigazgatás hivatalos román nyelvezetét jobban ismerik, mint a magyart.

Egy harmadik típusú magyarázat a román és kisebbségi nyelvek közötti – alanyaink által vélelmezett – státuszbeli különbségekkel kapcsolatos. Annak ellenére, hogy a vonatkozó jogszabály kimondja, a helyi közigazgatásban a hivatalos nyelv és kisebbségi nyelv státusa formálisan azonos, illetve a kisebbségek nyelvén történő beadványok is jogszerűek, elfogadhatók és az eljárásokban használatosak, hivatalnokként dolgozó

¹⁹ Colin Baker, *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters LTD, 2006, pp. 7–9.

interjúalanyaink szerint ők maguk, de az ügyfélként jelentkező állampolgárok is azt gondolják, a román nyelven benyújtott iratok „sikeresebbek” lehetnek.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a Helyi Közigazgatási Törvény kisebbségi nyelvi jogokra vonatkozó paragrafusait csak részlegesen ültették életbe (ismételjük, vonatkozó kutatásunk 2006 végén, 2007 zajlott). Ennek oka egyrészt a helyi hivatalok ellenállása és/vagy intézményi szintű érdektelensége, másrészt azonban a törvény előírásainak alkalmazására kijelölt szereplők vonatkozó ismereteinek hiánya. Helyi nyomásgyakorlás hiányában az érintett polgármesterek és önkormányzati képviselők hajlanak arra, hogy mellőzzék e törvényi előírásokat. Azokban az esetekben, amikor mégis létezik akarat e rendelkezések életbe léptetésére, hatékonysága megkérdőjelezhető, mivel a kisebbségi nyelv új funkciókkal való felruházása nem társul a hivatalnokok vonatkozó szaknyelvű ismereteivel.

Ez az utolsó megállapításunk élesen felveti a nyelvtervezés folyamatának koherenciáját is. A kisebbségi nyelvek helyzetét javítani kívánó romániai tervezési folyamatnak egyformán ki kellene terjednie a nyelvtervezés összes szakaszára: a státusok tervezésére (a nyelvnek tulajdonított funkciókra), a nyelvi korpusz tervezésére (a szaknyelvre), valamint a nyelvelsajátítás tervezésére (a nyelv megtanulására) is. A helyi közigazgatás törvénye új szerepkörökkel ruházza fel a kisebbségi nyelveket, de ez önmagában mindaddig nem lehet hatékony, amíg e szándékok nem társulnak a román közigazgatás jogszabályi sajátosságait és hagyományait figyelembe vevő viszonylag egységes, a hivatalnokok által elsajátítandó szaknyelv kimunkálásával.

Fordította: *Papp Z. Attila*